

ANTI-KÜLT HAREKETLER: BATI VE TÜRKİYE GÖRÜNÜMLERİ

Prof. Dr. Mustafa BAŞ / Feyza ÇAM

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Öğretim Üyesi,
mustafa.bas@bilecik.edu.tr. ORCID: 0000-0001-9696-4100

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans
Öğrencisi, feyza.cam26@gmail.com ORCID: 0009-0008-8003-1937

Özet

Yeni dini hareketler, 1950’li yıllarda, o dönemde meydana gelen toplumsal ve siyasi olaylardan etkilenerek insanların anlam arayışı sonucunda ortaya çıkmıştır. Etkilemesi nispeten daha kolay bir kesim olduğu için özellikle gençleri hedef alması ve toplu intiharlar ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Çocuklarını bu tarz hareketlere kaptıran aileler ile bu hareketlere karşı olanlar birleşerek anti-kült hareketleri oluşturmuştur. Anti-kült hareketler, yeni dini hareketlere karşı toplumu bilinçlendirmek için danışmanlık hizmeti sunmak amacıyla ortaya çıkmışlardır. Temel tezlerini beyin yıkama teorisine dayandıran anti-kült hareketler, yeni dini hareketlere muhalif oluşumlar kurmuştur. Beyin yıkama teorisi akademik ve hukuki çevrelerde tartışılmış ancak kabul görmemiştir. Bu oluşumlar çeşitli ülkelerde varlık göstermiş ancak uyguladıkları yöntemlerle sık sık eleştirilmişlerdir. Türkiye’de de varlığını gösteren yeni dini hareketler daha çok dernek adı altında toplanmakta, seminerler ve kurslar düzenleyerek faaliyet göstermektedirler. Türkiye’de yeni dini hareketler üzerine odaklanan ve bu grupların olası olumsuz etkileri hakkında kamuoyunu bilgilendirmeyi amaçlayan bağımsız bir anti-kült organizasyonu bulunmamaktadır. Ancak, bu alanda çeşitli akademik yayınlar, medyada yapılan haberler ve Diyanet’in çeşitli girişimleri bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni dini hareketler, Anti-kült hareketler, Beyin yıkama teorileri

ANTI-CULT MOVEMENTS: WESTERN AND TURKIYE PERSPECTIVES

Abstract

New religious movements emerged in the 1950s as a result of people's search for meaning, influenced by the social and political events of the time. Targeting young people, who are relatively easier to influence, these movements attracted attention with mass suicides. Families whose children were caught up in such movements joined forces with those who opposed them to form anti-cult movements. Anti-cult movements emerged to raise public awareness about new religious movements by offering counseling services. Basing their main arguments on brainwashing theory, anti-cult movements established groups opposed to new religious movements. Brainwashing theory has been debated in academic and legal circles but has not been accepted. These groups have emerged in various countries but have frequently been criticized for the methods they employ. New religious movements in Turkey are mostly organized under the guise of associations, holding seminars and courses to carry out their activities. There is no independent anti-cult organization in Turkey focused on new religious movements and aimed at informing the public about the potential negative effects of these groups. However, there are various academic publications, media reports, and initiatives by the Directorate of Religious Affairs (Diyanet) in this field.

Keywords: New religious movements, Anti-cult movements, Brainwashing theories

KÜLT KAVRAMI

Sosyal bilimlerde bazı kavramlar kullanıldıkları bağlama göre farklı anlamlar taşıyabilmektedir. “Kült” kelimesi de bu kavramlardan biri olarak teolojiden sosyolojiye kadar hemen her beşeri bilim dalında ele alınmaktadır. Bu sebeple kültür kavramının tanımlanmasında tam bir görüş birliği sağlanmamakta, kullanıldığı alana göre oldukça farklı tanımlamalar yapılmaktadır (Yıldız Altın, 2019: 1053; Yeşiltepe, 2018: 68).

Latince “cults” kelimesinden 19. asırda alınan “kült” kelimesinin, İngilizcede “cult”, Fransızcada da “culte” şeklinde 10. yüzyıldan itibaren kullanıldığı, dilimize “kült” şeklinde geçen bu kelime, mezhep, tapınma, rağbet-merak anlamlarına gelmektedir. Kült, ayrıca bir ibadet şeklini takip eden insan grubu, belirli bir toplumda, belirli dinin yerleşmiş formlarından ayrılan kişi gibi manaları da taşımaktadır. Kült, dinlerin ayırt edici unsurlarını oluşturan, Tanrıya, azizlere, ecdada, putlara veya birtakım kutsal kalıntılara yapılan merasimler bütünü olarak da tanımlanmaktadır (Baş, 2016: 924). Sosyal bilimlerde bilinen ilk kullanımları “ibadet” ve “tapma, tapım” karşılıklarıyla ilişkilendirilmektedir. (Yıldız Altın, 2019: 1057). Geleneksel din sosyolojisinde de toplumun egemen dininden ayrılarak daha doğru, daha saf ve daha üstün olduklarına inandıkları inanç ve uygulamaları hayata geçiren küçük dini grupları tanımlamak için kullanılmaktadır (Bodur, 2018: 75).

Günümüzde din çalışmalarında kültür kavramı, “yeni dini hareketler”, “alternatif dinler” ve “azınlık dinleri” gibi terimlerle ifade edilmektedir (Yıldız Altın, 2019: 1054). Bunun yanı sıra kavram, karizmatik liderlik, üyelerin manipülasyonu, beyin yıkama ve kuvvetli duygusal bağlarla ilişkilendirilen olumsuz bir çağrışımı da ifade etmektedir (Kirman, 2022: 37) Bu ifade, çoğu kişi için bir grubu eleştirmek ya da itibarsızlaştırmak adına başvurulan aşağılayıcı bir etiket işlevi görmektedir (Kılıç, 2007: 47).

Yeni dini hareketler, genellikle Ortodoks din anlayışına sahip Hıristiyanlar ve din adamları tarafından kültür olarak nitelendirilmektedir. Bu nitelendirme ile söz konusu hareketlerin heterodoks ve sapkın inanışlar oldukları vurgulanmakta, hareketlerin olumsuz özelliklerine gönderme yapılmaktadır. Yeni dini hareketler için kullanılan kültür ifadesi, ‘zararlı’ olarak nitelendikleri, ‘yargılayıcı’ ve ‘aşağılayıcı’ bir tavır takındıkları için bilimsel açıdan çok fazla kabul görmemektedir (Kirman, 2003: 28-30).

YENİ DİNİ HAREKET KAVRAMI

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaşanan sosyal, ekonomik ve teknolojik dönüşümler, dünya genelinde pek çok alanda dikkat çekici değişimlere yol açmıştır. Bu dönemde, bireylerin zihniyet dünyasında da köklü bir dönüşüm yaşanmış; daha önce toplumun çoğunluğu tarafından benimsenen kolektif değerlerin yerini bireysellik ve kişisel arayışlar almaya başlamıştır. Toplumsal baskının azalması ve bireysel tercihlerin öne çıkması, insanların özellikle de gençlerin geleneksel dini yapılardan uzaklaşmasına ve alternatif inanç sistemlerine yönelmesine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda yeni dini hareketler, hem sekülerleşmenin hem de modern yaşamın getirdiği yalnızlık, belirsizlik ve anlam arayışı gibi sorunlara tepki olarak ortaya çıkmış; bireylerin manevi boşluklarını doldurmayı hedefleyen yapılar olarak hızla yayılmıştır. Büyük şehirlerin karmaşık ve stresli atmosferi, bu hareketlerin hem görünürlük kazanmasına hem de gerektiğinde kendilerini gizleyebilmelerine imkân tanımış; özellikle gençler için umut ve aidiyet vadeden alternatif alanlar yaratmıştır (Battal, 2016: 8; Eşmeli, 2022: 455; Turan, 2014: 871-872).

Yeni dini hareketler, hem küresel ölçekte yaygınlık kazanmaları hem de karmaşık ve çok katmanlı yapıları nedeniyle çeşitli şekillerde tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu yapıların doğasını anlamak için farklı kavramsal çerçeveler geliştirilmiştir. “Yeni dinler”, “sektler”, “kültler”, “yeni dindarlık biçimleri” ve “zararlı oluşumlar” gibi pek çok farklı terim, bu hareketleri açıklamak üzere kullanılmıştır. Türkiye’de ise bu oluşumlar, kimi zaman “kült grupları”, kimi zaman “tarikatlara” ya da “yeni çağ dinleri” gibi adlarla anılmakta; bu çeşitlilik, hareketlerin toplumda nasıl algılandığını da yansıtmaktadır (Demirci, 2019: 19).

“Yeni dini hareketler” terimi, kimi zaman alternatif inanç sistemleri, marjinal gruplar ya da yeni dini yapılar gibi çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir. Bu tür tanımlar bazen tarafsız olmaktan uzak biçimde, özellikle “kült” gibi olumsuz çağrışımlarla da kullanılabilir. Kavram, din sosyologları tarafından özellikle 1960’lardan itibaren Batı toplumlarında ortaya çıkan ve 1970’lerde etkisini artıran, 1980’lerde ise bir duraklama dönemine giren; fakat son yıllarda yeniden ilgi görmeye başlayan manevi arayışları açıklamak amacıyla kullanılmaktadır (Uluç, 2013:105).

Teolojik tanımlamalarda tercih edilen “kült” kavramı, bu hareketlerin sapkın ya da zararlı olarak etiketlenmesine yol açmakta; böylece tarafsız bir değerlendirme yapılmasını güçleştirmektedir. Akademisyenler, bu sebeple daha nesnel bir yaklaşımı temsil eden “yeni dini hareketler” kavramını tercih etmektedir (Eşmeli & Topal, 2022: 95-96).

Batı’da ortaya çıkan bazı dini akımlar, köken itibarıyla büyük dinlerin ya da mezheplerin bir uzantısı gibi görünseler de, kendilerini özgün birer din olarak tanıtmaktadırlar. Ancak din bilimleri perspektifinden bakıldığında, bu yapılar bağımsız bir din olarak kabul edilmemektedir. Buna rağmen, kendilerini din olarak sunmaları nedeniyle literatürde genellikle “yeni dini hareketler” başlığı altında ele alınırlar (Özkan, 2010: 418).

Bu hareketlerin kendilerini yeni bir sistem ve din olarak sunmalarının arkasında büyük siyasi, ekonomik ve dünyevi çıkar beklentileri bulunmaktadır. Birçok grup, dünyevi ve siyasi güç arayışında olup, ekonomik kazanç sağlama gayesi de taşımaktadır (Özkan, 2010:427).

ANTI-KÜLT HAREKETLER

1985 yılına kadar Amerika’da alternatif dini gruplarda belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Bu gruplar, geleneksel Hıristiyanlık dışındaki Spiritüalist, Teosofist, Budist ve Hinduist akımları da kapsamaktadır. Özellikle 1965’teki Asya Göç Yasası’nın kaldırılmasıyla, Doğu kökenli din adamları ABD’ye göç ederek yeni hareketler başlamışlardır. Bu dönemde Batı Kıyısı’nda, özellikle Kaliforniya’da, sokak kültürü gelişmiş ve üniversite öğrencileri arasında alternatif manevi arayışlar yaygınlaşmıştır. Bu ortamda bazı gençler aileleriyle bağlarını koparıp radikal dini gruplara katılmaya başlamıştır. Bu dönemde, üniversite öğrencileri yaz tatillerini sokak kültürüne entegre olarak geçirmiş, bir kısmı akademik yaşamlarına dönmek yerine bu çevrelerde kalmayı tercih etmişlerdir. Zamanla bazı gençler, alışılmışın dışında dini gruplara katıldıklarını ailelerine bildirince, ebeveynler tarafından büyük bir şaşkınlık ve endişe yaşanmıştır. Gençlerin bu kararları, çoğu zaman eğitim, kariyer ve aile ilişkileri gibi geleneksel hedeflerden kopuş anlamına gelmektedir (Melton, 1992: 344-345).

Söz konusu değişimlerin ardından bazı aileler bu dini grupları doğrudan sorumlu tutmuştur. Kızının “Tanrı’nın Çocukları” adlı gruba katılması üzerine harekete geçen William Rambur, kamuoyuna seslenerek benzer durumdaki ebeveynlerle dayanışma arayışına girmiştir. Daha sonra benzer deneyimler yaşayan Theodore Patrick Jr. ile tanışarak, diğer ailelerle birlikte aynı gruba karşı ilk örgütlü tepki niteliğinde olan “Çocuklarımızı Kurtarmak İçin Ebeveynler Komitesi (FREE-COG)” kurulmuştur. Bu girişim, ABD’deki ilk örgütlü anti-kült hareketi olarak kabul edilmektedir (Melton, 1992: 346).

FREE-COG, başlangıçta yalnızca evlatlarını “Tanrının Çocukları” hareketine kaptıran kilise üyelerinin ailelerine destek verirken, zamanla diğer benzer dinî gruplara mensup gençlerin ebeveynlerinden gelen talepleri karşılamaya başlamıştır. Bu gelişmeyle birlikte Amerika’da Gönüllü Ebeveynler (VPA) adıyla yeniden örgütlenen grup, esas olarak Güney Kaliforniya’da faaliyet gösterse de tüm benzer grupların ailelerine kapılarını açmıştır. VPA’nın büyümesiyle birlikte ABD’nin çeşitli bölgelerinde ve Kanada’da benzeri yapılar ortaya çıkmıştır. 1974 yılında bu girişimlerin başındaki isimler, daha kapsamlı bir organizasyon ihtiyacını fark ederek Vatandaş Özgürlük Vakfı (CFF) adını verdikleri ulusal bir yapı kurmuştur. Kısa sürede 1.500 üyeye ulaşan bu dernek, o dönemdeki en büyük ebeveyn grubu haline gelmiştir. 1976 yılı ise anti-kült hareketi için bir dönüm noktası olmuştur. Birleşme Kilisesi, bu süreçte kültlerin sembolü hâline gelmiş, hareketin hedefi doğrudan bu

gruba yönelmiştir. CFF'nin girişimleriyle Senatör Robert Dole'un ev sahipliğinde Washington'da bir forum düzenlenmiş ve burada kültürler hakkındaki toplumsal şikâyetler dile getirilmiştir. Bu forumun ardından, ulusal düzeyde bir birlik kurma düşüncesi yeniden canlanmıştır. Bu amaçla kurulan Zihinleri Özgürleştirmeye Adanmış Ulusal Geçici Komite (CEFM), kısa sürede sorunlarla karşılaşmış ve yasal olarak vergi muafiyeti elde edememiştir. Ardından kurulan ve farklı grupları bir araya getirmeye çalışan Bireysel Özgürlük Eğitim Vakfı (IFFET) ise iç çekişmeler nedeniyle kısa sürede dağılmıştır. Bu başarısızlıklar, anti-kült hareketin yeniden yerel gruplara odaklanmasına yol açmıştır. Söz konusu yerel yapılar, kamuya açık etkinlikler düzenleyerek ve haber bültenleri yayımlayarak birbirleriyle iletişimde kalmışlardır. IFFET'in yaşadığı başarısızlık, anti-kült hareketin genel anlamda zayıflaması ve etkinliğinin büyük ölçüde gerilemesi şeklinde yorumlanmıştır. (Melton, 1992: 346-347).

Anti-kült hareket; eski grup üyeleri, bu gruplara katılan bireylerin ebeveynleri, rakip dini toplulukların din adamları, medya mensupları, bazı ruh sağlığı uzmanları ve politikacılar gibi farklı kesimlerden kişilerden oluşmaktadır. Bu aktörler, yeni dini hareketlerin gençler üzerinde olumsuz etkiler yarattığını savunmakta ve bu grupların toplumsal düzen için tehdit oluşturduğunu öne sürmektedir (Shterin & Richardson, 2000: 250).

Söz konusu hareket, “kültlerin aile bağlarını kopardığı” yönündeki söylemleri yaygınlaştırarak bu grupların toplumun temel yapısına zarar verdiği fikrini güçlendirmektedir. Genç bireylerin alternatif dini gruplara yönelmesi, bazı kesimler tarafından daha geniş sosyal ve kültürel sorunların bir sonucu olarak değerlendirilmek yerine, doğrudan tehdit olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, yeni dini hareketlerin bireyleri eğitim ve kariyer hedeflerinden uzaklaştırdığı veya toplumsal değerleri zayıflattığı iddiaları, kültür karşıtı çevreler tarafından bu gruplara karşı kullanılan etkili birer araç hâline gelmiştir (Shterin & Richardson, 2000: 251). Anti-kült hareketinin destekçileri aynı zamanda yeni dinlerin zihin kontrolü veya beyin yıkama yöntemleriyle üye kazandığı konusunda büyük ölçüde birleşmişlerdir (Barker, 1986: 335).

Anti-kült hareketlerin kuruluşunda rol oynayan Patrick, aynı zamanda deprogramlamanın öncüsüdür (Barker, 2011: 203). “Deprogramlama”, yeni dinlerin üyelerinin beyin yıkamaya maruz kaldığını düşünenlerin, çeşitli teknikler kullanarak bireyleri eski bağlılıklarından vazgeçmeye zorladıkları ve onları tarikatlardan “kurtardıklarını” iddia ettikleri bir uygulama olarak tanımlanmaktadır (Hexham & Poewe, 1987:10).

Deprogramlama, bireylerin kendi iradeleri dışında bir gruba katıldıklarına inanmasını gerektirmektedir. Ancak bu süreç kimlik kaybına yol açmakta ve seçim özgürlüğü üzerinde kalıcı bir endişe yaratmaktadır. Deprogramlanan bireyler, başkalarına bağımlı hale gelmekte ve sorumluluk duygusundan mahrum kalmaktadır. Hatalarını kabul etmek yerine eylemlerini inkar etmeye ve başkalarını suçlamaya yönelmektedirler. Bu, hem psikolojik olarak yıkıcı olmakla hem de Hıristiyanlıkta vurgulanan bireysel sorumluluk ve seçim özgürlüğüne aykırı olmakla eleştirilmektedir (Hexham & Poewe, 1987: 10-11). Ayrıca, bu durum 1980'li yıllarda beyin yıkama teorilerinin itibarsızlaşmasına neden olmuştur (Kirman, 2004: 117).

1970'li yıllarda kamuoyunun beyin yıkama konusuna ilgisi, özellikle Patty Hearst davası, Jonestown trajedisi ve İran'daki rehine krizi gibi olaylarla gündeme gelmiştir. Bu gelişmeler, beyin yıkamanın yalnızca bireysel değil, toplumsal bir tehdit olarak algılanmasına neden olmuş ve konunun medyada sıkça yer bulmasını sağlamıştır. Anti-kült hareketin de ivme kazandığı bu dönemde en çok ses getiren olaylardan biri, medya patronu bir ailenin kızı olan Patty Hearst'ün 1975'te sol eğilimli bir örgüt olan Symbionese Kurtuluş Ordusu (SLA) tarafından kaçırılmasıdır. Bir süre sonra bir banka soygununa katılırken yakalanan Hearst'ün durumu, ciddi tartışmalara yol açmıştır. Yürütülen soruşturmalar, Hearst'ün kaçırıldığı süre boyunca fiziksel ve psikolojik şiddete maruz kaldığını, ideolojik telkinlerle sürekli baskı altında tutulduğunu ortaya koymuştur. Yargılama sürecinde, psikiyatristler Louis J. West, Robert Lifton ve Dr. Margaret Singer gibi isimler, Hearst'ün savaş esirlerine benzer şekilde beyin yıkama süreçlerinden geçtiğini belirtmiştir. Savunma avukatları, müvekkillerinin özgür iradesi dışında hareket ettiğini savunsa da, mahkeme bu argümanı yeterli görmemiş ve Hearst'ü suçlu

bulmuştur. Ancak kamuoyunun bir kesimi, onu terörist bir grubun zihinsel manipülasyonuna uğramış bir kurban olarak değerlendirmiştir (Robbins & Anthony, 1982: 284-285; Kirman, 2004: 114-115).

1978 yılının Kasım ayında ise Batı dünyası, “kült sorunu”nu daha önce hiç olmadığı kadar somut ve sarsıcı bir şekilde deneyimlemiştir (Barker, 1986: 329). 1950’lerde Jim Jones tarafından kurulan Halkın Tapınağı hareketi, aralarında çok sayıda çocuğun da bulunduğu 900’den fazla kişinin yaşamını yitirdiği toplu ölüm olayı ile kamuoyunda derin izler bırakmıştır. Hareketin son dönemlerinde, örgüt hakkında silahlanma, çocuk istismarı ve kaçırma gibi ciddi suçlamalar ile gündeme gelmiştir. Artan toplumsal baskı üzerine, ABD Kongre Üyesi Leo Ryan Kasım 1978’de durumu yerinde incelemek üzere Jonestown’a gitmiştir. Ziyaretinin ardından, ayrılmak isteyen 16 kişiyle birlikte bölgeden ayrılmaya çalışırken, hareketin silahlı üyeleri tarafından havaalanında saldırıya uğramıştır. Saldırıda Leo Ryan, ayrılmak isteyen bir kişi ve üç gazeteci hayatını kaybederken, çok sayıda kişi de yaralanmıştır. Bu olayın hemen ardından Jim Jones, takipçilerini bir araya getirerek uzun süren bir konuşmayla onları intihara ikna etmiştir. Sonuçta, 276’sı çocuk olmak üzere toplam 918 kişi yaşamını yitirmiş; çoğu, siyanür karıştırılmış içecekler yoluyla hayatına son vermiştir (Battal, 2016: 10).

1980’lerin başından itibaren anti-kült hareket, daha güçlü bir yapıya kavuşarak toplumun geniş kesimlerinde ciddiye alınmaya başlanmıştır. Ancak hareketin en sık kullanılan suçlaması, yeni dini hareketlerin üyelerine beyin yıkama teknikleri uyguladığı iddiası olmuştur. Bu suçlamalar, hareketin propaganda faaliyetlerinin merkezinde yer almıştır (Kirman, 2004: 116).

Bu çerçevede, kültür karşıtı faaliyetleriyle bilinen iki önemli örgüt kurulmuştur: 1980 yılında Kaliforniya’da kurulan ve kültürlerle mücadeleye odaklanan Kült Farkındalık Ağı (CAN) ile eğitim ve araştırma amacı güden Amerikan Aile Vakfı (AFF). Bu iki kuruluş, 1980’li yıllarda ortak çalışmalar yürüterek anti-kült hareketin kurumsallaşmasına katkıda bulunmuştur (Kirman, 2004: 115). CAN, birkaç küçük grubun birleşmesiyle 1996 yılına kadar en önde gelen anti-kült koalisyonu haline gelmiştir. Ancak, yasadışı adam kaçırma davası sonucu iflas etmiştir. CAN’ın ismini Scientology Kilisesi tarafından satın alınmasının ardından, AFF Kuzey Amerika’daki en büyük kültür izleme grubu olarak kalmıştır. 1979 yılında kurulan AFF, CAN kadar sert olmamakla birlikte zorla deprogramlamayı desteklememiş; bunun yerine şiddet içermeyen “çıkış danışmanlığı” ve sonrasında “düşünce reformu danışmanlığı” yöntemlerini tercih etmiştir (Barker, 2011: 203).

Avrupa’da yeni dinî hareketlere karşı geliştirilen politikalar, yalnızca Kuzey Amerika’daki anti-kült söylemleri ile sınırlı kalmamış, kıta genelinde resmi raporlar ve devlet destekli girişimlerle kurumsallaşmış bir karşı duruş sergilenmiştir. Fransa, Belçika, İsviçre, Almanya, İsveç ve İtalya gibi ülkelerde yayımlanan çeşitli parlamento ve bakanlık raporlarında, “kült” ve “tarikat” kavramları genellikle zihinsel manipülasyon, özgür iradenin bastırılması ve kamu düzenine tehdit gibi argümanlarla birlikte ele alınmış ve bu çerçevede çeşitli yasal düzenlemeler önerilmiştir. Bu süreçte, özellikle Fransa’da 1996 ve 1999 yıllarında yayımlanan raporlar ve sonrasında çıkarılan yasa tasarıları, yeni dinî hareketlerin “zihinsel bağımlılık” yarattıkları iddiasıyla cezai yaptırımlara tabi tutulmalarına zemin hazırlamıştır. Bununla birlikte İsveç, İsviçre ve Almanya gibi bazı ülkelerde yayımlanan daha temkinli ve akademik temelli raporlar da, anti-kült söylemin Avrupa genelinde tek biçimli olmadığını ortaya koymuştur. Bu gelişmeler, anti-kült hareketlerin Avrupa’da yalnızca sivil düzeyde değil, devlet politikaları düzeyinde de benimsendiğini ortaya koymaktadır (Richardson & Introvigne, 2001: 143-158).

BEYİN YIKAMA TEORİLERİ

“Beyin yıkama”, genellikle halk arasında kullanılan bir terim olup, bir bireyi kendi rızası, iradesi veya bilgisi dışında belirli bir inanç, öğreti ya da otoriteye bağlılık geliştirmeye ikna etmeye yönelik sistematik girişimleri tanımlamak için kullanılır. Bu kavram, düşünce ve davranışları dışsal yollarla dönüştürmeye yönelik yöntemleri kapsar ve bireyin mevcut tutumlarını geçersiz kılmayı, onları yanlış veya zararlı olarak göstermeyi ve bunun yerine iktidardaki gruba bağlılık ve sorgusuz itaati teşvik etmeyi amaçlar. Bu tür dönüşümler, genellikle fiziksel

ve sosyal çevrenin sıkı bir şekilde denetim altına alınmasıyla gerçekleştirilir (<https://www.britannica.com/topic/brainwashing>, Erişim Tarihi 04.07.2025).

Beyin yıkama kavramı, Kore Savaşı sırasında Amerikan Silahlı Kuvvetleri esirlerine yönelik Çin'in uyguladığı indoktrinasyon programının yanlış yorumlanmasından doğmuştur. Amerikan kamuoyu, savaş esiri bazı askerlerin hapisane dönemlerinde Amerikan karşıtı açıklamalarda bulunmasından ve birkaçının savaş sona erdiğinde serbest bırakılmalarına rağmen Çin'de kalmayı tercih etmesinden derin bir rahatsızlık duymuştur. Bu ortamda, gazeteci Edward Hunter (daha sonra gizli bir CIA ajanı olduğu ortaya çıkmıştır), Çinli komünistlerin kurbanlarının zihinsel bakış açılarını değiştirebilecek kadar güçlü ve manipülatif bir indoktrinasyon süreci geliştirdiklerini öne sürmüştür. Hunter, bu süreci “beyin yıkama” olarak tanımlayarak kamuoyunda geniş yankı uyandırmıştır (<https://www.cesnur.org/testi/melton.htm>, Erişim Tarihi 08.07.2025)

Beyin yıkama olgusunu sıradan ikna süreçlerinden ayıran en temel unsur, birey üzerinde fiziksel ya da psikolojik baskı unsurlarını kullanmayı meşru bir araç olarak görmesidir. Bu tür girişimlerde amaç, hedef alınan bireyin ya da kitlenin tamamen bağımlı hâle getirilmesidir. Bu bağlamda; aç bırakma, susuz bırakma, uykusuzluk, fiziksel şiddet, cinsel istismar veya uyuşturucu madde kullanımı gibi doğrudan zorlayıcı yöntemlere başvurulabilir. Bunun yanı sıra daha sofistike teknikler de kullanılmaktadır. Grup ya da bireysel terapi ortamları oluşturulması, gençlerin duygusal ve cinsel zaaflarının manipülasyona açık hale getirilmesi, sınırsız eğlence ve hazza dayalı bir yaşam tarzının teşvik edilerek bireyin bu yapıya duygusal olarak bağımlı kılınması gibi yöntemler de beyin yıkama kapsamında değerlendirilir. Ayrıca, gruptan ayrılanların başına geleceğine dair yapılan telkinler de, uygulanan psikolojik baskının bir başka boyutunu oluşturur (Turan, 2014: 875-876).

Beyin yıkama kavramı, zamanla “zihin denetimi” (mind control) ve “düşünce devrimi” (thought reform) gibi daha yumuşak ifadelerle anılmaya başlanmıştır (Kirman, 2004: 110). Steven Hassan'ın *Combatting Cult Mind Control* adlı eserinde belirttiği üzere, kamuoyundaki popüler söylemlerde sıklıkla “zihin kontrolü” ve “beyin yıkama” terimleri birbirinin yerine kullanılsa da, bu iki kavram arasında önemli farklar vardır ve birbirine karıştırılmamalıdır. Beyin yıkama çoğunlukla zorlama ve baskı içerirken, kişi bu süreçte düşman elinde olduğunu bilir; roller (tutsak/gardiyan) nettir ve seçim özgürlüğü neredeyse tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durumda fiziksel şiddet ya da kötü muameleye de sıkça başvurulabilir. Zihin kontrolü ise daha incelikli bir mekanizma üzerinden işler. Fiziksel şiddet ya çok azdır ya da hiç yoktur. Bunun yerine, hipnotik tekniklerle grup dinamiklerinin birleşmesi sonucunda güçlü bir telkin süreci oluşturulur. Birey, açık tehdit altında olmaksızın kandırılarak ve manipüle edilerek belirli tercihlere yönlendirilir; çoğu zaman da bu yönlendirmelere olumlu yanıt verir (Hassan, 1990: 55-56).

Evlatlarını yeni dini hareketlere kaptıran ebeveynler bu durumdan derin üzüntü duymuştur. Geleneksel dini değerlere sahip, varlıklı ve iyi eğitilmiş ailelerin çocukları; eğitimlerini yarıda bırakıp işlerinden ayrılarak, daha önce hiç tanımadıkları, yoğun zaman ve bağlılık talep eden, alışılmadık dışında inançlar savunan ve mevcut toplumsal kurumlara yönelik eleştirel bir duruş sergileyen gruplara katılmışlardır. Gençlerin sıra dışı dini kıyafetler giymesi, vejeteryen bir beslenme biçimini benimsemeleri, ilahiler söylemeleri, meditasyon yapmaları, kariyer hedeflerinden vazgeçmeleri ve sade bir yaşam tarzını tercih etmeleri gibi davranışları ailelerinde derin bir endişeye yol açmıştır. Ebeveynler, çocuklarıyla aralarındaki mesafenin artmasından bu dini grupları sorumlu tutarken, yaşanan değişimleri açıklamak için sıklıkla “beyin yıkama” kavramına başvurmuşlar; böylece çocuklarının iradeleri dışında manipüle edildiklerine dair bir anlatı geliştirmişlerdir (Melton, 1992: 345-346; Young, 2012: 1).

Yeni dini hareketler, zaman zaman toplu intihar, cinayet, hırsızlık, taciz gibi kamuoyunu sarsan olaylarla gündeme gelmiştir. Bu tür gelişmeler hem kamuoyunun hem de araştırmacıların zihninde ciddi sorular uyandırmış; bireylerin bu hareketlere nasıl bu denli teslim olabildiği, iradelerinin nasıl yönlendirildiği gibi

konular tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda “beyin yıkama” iddiaları gündeme gelmiş, bazı olaylar bu teorinin temel örnekleri olarak sunulmuştur (Uzun, 2016: 64).

Jim Jones'un Jonestown'daki trajedisi ve Hearst vakası gibi örnekler, yeni dini hareketlerin zaman zaman şiddet ve ölümle sonuçlanan krizlere yol açabileceğini ortaya koymaktadır. Ancak bu tür vakalar yalnızca bu hareketlerle sınırlı kalmamış, farklı zaman ve bağlamlarda benzer toplu intihar olayları yaşanmıştır.

Toplu intihar vakalarıyla dikkat çeken yeni dini hareketlerden biri, liderliğini David Koresh'in üstlendiği Branch Davidian topluluğudur. Yasa dışı silahlanma ve çocuk istismarı iddiaları üzerine 1993 yılında Amerikan güvenlik güçleriyle girilen çatışma sonucunda, Koresh ve takipçileri kuşatma altına alınmıştır. Yaklaşık yedi hafta süren bu süreç, Mount Carmel yerleşkesinde çıkan yangın ve patlamalarla son bulmuş; aralarında çocukların da bulunduğu 80'den fazla üye hayatını kaybetmiştir (Battal, 2016: 11).

Toplu intihar vakaları yalnızca Amerika kıtasında değil, farklı coğrafyalarda da yaşanmıştır. 1994 yılında, Kanada ve İsviçre'de faaliyet gösteren “Solar Temple” adlı hareketin 74 üyesi, yaklaşmakta olduğuna inandıkları küresel nükleer felaketten kaçmak amacıyla eş zamanlı olarak yaşamlarına son vermiştir. Benzer şekilde, 1997 yılında “Heaven's Gate” isimli bir başka grup, dünyaya yaklaşmakta olan Halley kuyruklu yıldızının arkasında kendilerini “Göklerin Krallığı”na götürecek bir uzay gemisinin bulunduğu inanarak kitlesel intihar gerçekleştirmiştir. Bu olayda da 39 kişi hayatını kaybetmiştir (Köse, 2017: 8).

Kült Farkındalık Ağı (CAN)'nın iflas ettiği süreçte, “sert” beyin yıkama ve zihin kontrolü teorileri bilimsel çevrelerde önemli ölçüde itibar kaybetmiştir. Sosyal bilimciler, bireyin özgür iradesiyle dini dönüşüm yaşaması ile zihin kontrolü arasında kurulan yapay karşıtlığı hiçbir zaman tam anlamıyla kabul etmemiştir. Zihin sağlığı alanındaki akademisyenlerin bu teorilere karşı duruşu daha geç gelişmiştir. Amerikan Psikoloji Derneği (APA), 1984 yılında, kült karşıtı zihin kontrolü söylemlerinin önde gelen savunucularından Margaret Singer'ın başkanlığında “Aldatıcı ve Dolaylı İkna ve Kontrol Yöntemleri Görev Gücü” (DIMPAC) adlı bir komite kurulmasına izin vermiştir. Ancak DIMPAC'ın 1987 yılında APA'nın Sosyal ve Etik Sorumluluk Kurulu'na sunduğu nihai rapor, 11 Mayıs 1987 tarihinde reddedilmiştir. Kurul, zihin kontrolü teorilerinin psikoloji bilimi açısından kabul edilebilir temellere dayanmadığı sonucuna varmıştır. 1990 yılında görülen “Fishman” davası da bu sürecin bir devamı olarak gündeme gelmiştir. Bu davada bir sanık, Scientology etkisi altında kaldığı için işlediği dolandırıcılıktan tam olarak sorumlu tutulamayacağını öne sürmüştü, ancak Amerikan mahkemeleri bu savunmayı reddetmiş ve zihin kontrolüne ilişkin ifadelerin bilimsel temelden yoksun olduğunu belirtmiştir. Margaret Singer ve çalışma ortağı Richard Ofshe, APA ile birlikte, APA'nın 1987 tarihli kararını destekleyen Amerikan Sosyoloji Derneği'ne karşı dava açmış ancak bu davalar 1993 ve 1994 yıllarında reddedilmiştir. 1996 yılına gelindiğinde, zihin kontrolü teorileri yeni dini hareketlerle ilgili Amerikan mahkemelerindeki davalarda artık belirleyici bir unsur olmaktan çıkmıştır (<https://www.cesnur.org/conferences/BrainWash.htm>, Erişim Tarihi 08.07.2025)

YENİ DİNİ HAREKETLER: TÜRKİYE GÖRÜNÜMLERİ

Yeni dini hareketlere dair kapsamlı verilere ulaşmak oldukça güçtür; zira hem Batı hem de Doğu kökenli oluşumlar, bilgiye erişimi zorlaştıran çeşitli dinamiklere sahiptir. Batı'da ortaya çıkan pek çok yeni dini hareket kısa sürede küresel çapta yayılmış ve Türkiye'de de varlık göstermeye başlamıştır. Örneğin Yehova Şahitleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren özellikle Rum Ortodoks cemaati ve diğer Hristiyan azınlıklar arasında etkili olmuş, zamanla Müslüman topluluğa da yönelerek konferanslar, yayınlar ve özel ayinlerle dikkat çekmiştir. Bu grubun başarısında medya gücü, ekonomik olanakları ve üyeleri arasındaki güçlü örgütlenme yapısı etkili olmuş; 2023 Şubat depremleri sırasında hızlıca organize olarak yardım faaliyetlerinde bulunmaları bu yapının somut bir göstergesi olmuştur. Öte yandan, Reiki, Sahaja Yoga, Transandantal Meditasyon, Hare Krishna ve Feng Shui gibi Hint ve Uzakdoğu kökenli hareketler, genellikle Batı aracılığıyla Türkiye'ye ulaşmış, sınırlı bir takipçi kitlesine sahip olmuşlardır. Bu oluşumlar seminerler, kurslar ve medya kanallarıyla tanıtım

yaparken özellikle Sahaja Yoga, Sağlıklı Yaşam Derneği çatısı altında sosyal medya ve çevrimiçi platformları kullanarak büyükşehirlerde yaşayan, kültürlü ve ekonomik açıdan iyi durumda olan genç bireyleri hedef almaktadır. Ücretsiz seminerler ve dijital yoga dersleri ile yayılmayı amaçlayan bu hareket, kendini geleneksel dinlerden farklı bir yerde konumlandırmakta; örneğin Sahaja Yoga din olmadığını iddia ederek kurumsal dine mesafeli bireyleri cezbetmeye çalışmaktadır. Ancak karizmatik lider odaklı yapıları ve katı iç kuralları, bu söylemlerle çelişebilmektedir. Yeni dini hareketler birebir temasın yanı sıra medya araçlarını da etkin kullanarak hedef kitlelere ulaşmakta, yerel dini ve kültürel değerlerden yararlanarak toplumsal kabul görmeye çalışmakta, ancak zaman zaman söylemleri ile eylemleri arasında oluşan tutarsızlıklar nedeniyle milli ve manevi değerlere zarar verme potansiyeli taşımaktadır (Kutlutürk, 2023: 416-431).

Türkiye’deki yeni dini hareketler arasında Moonculuk, Neo-Sannyas (Osho Hareketi) ve Mormonluk gibi farklı kökenli yapılar da yer almaktadır. Moonculuk’un Türkiye’ye girişinin 1970’li yılların ortalarına kadar uzandığı, 1980’li yıllarda ise dört Moon misyonerinin ülkeye gönderildiği belirtilmektedir. 1983 itibarıyla bu hareket, daha çok bilimsel toplantılar, sempozyumlar, paneller ve konferanslar yoluyla kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Ayrıca yurtdışındaki toplantılarına çok sayıda Türk davet edilmiş, “Dinlerarası Diyalog” başlığı altında ilahiyat çevreleriyle temas kurmayı tercih etmişlerdir. Öte yandan Bhagwan Shree Rajneesh’in liderliğindeki Neo-Sannyas Hareketi Türkiye’de daha çok “Osho” ismiyle tanınmakta, bu yapının öğretileri 2001 yılında Türkçeye çevrilen kitaplar aracılığıyla yayılmaya başlamıştır. Hareket, bireyin kendini keşfetmesini merkeze alan felsefesini meditasyon merkezleri aracılığıyla uygulamaya çalışmaktadır. Mormonluk ise Türkiye’deki en eski yeni dini hareket örneklerinden biridir. 1884 yılında Jacobs Spori’nin İstanbul’a gelişiyle başlayan bu süreç, 1898’de Ferdinand Hintze’nin İskenderun’a ayak basmasıyla sistematik bir misyona dönüşmüştür. Hintze’nin faaliyetleri, Antep’i merkez olarak seçmesiyle birlikte Samsun, Amasya, Tokat, Gürün, Elbistan, Maraş ve Antep gibi birçok Anadolu şehrine yayılmıştır; ancak Antep’te kurulan kilise 1896–1897 yıllarında kapatılmıştır. Günümüzde Mormonlar, Brigham Young Üniversitesi üzerinden Türkiye ile ilişkilerini sürdürmekte, yabancı dil öğrenmek isteyen Türk öğrencilere burslar sunmakta ve bazı akademisyenleri Utah’a davet ederek kültürel ve akademik iş birliklerini geliştirmeye çalışmaktadır (Aydın, 2010: 71-243).

TÜRKİYE’NİN KÜLT KARŞITI TEPKİLERİ

Türkiye’de yeni dini hareketler, zaman zaman yaptıkları eylemler ile basında yer almışlardır. Örneğin, 1999 yılında Türkiye’de gerçekleşen satanizm bağlantılı bir cinayet vakası, kamuoyunda geniş yankı uyandırmış ve yargı süreci ile dikkat çekmiştir. Bu olay, satanizm korkusunu artırmış ve medyada satanist gruplara yönelik yoğun uyarılar yapılmıştır (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/satanistlere-omur-boyu-ceza-38474032>, Erişim Tarihi 08.07.2025)

2002 yılında Hulki Cevizoğlu’nun “Ceviz Kabuğu” adlı televizyon programında Moonculuk konusu ele alınmış, bu yayın hareketin Türkiye’de geniş kesimler tarafından tanınmasına ve tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Aynı yılın Mart ayında Kanal 7’de yayınlanan “İskele Sancak” programında da Moonculuk yeniden gündeme gelmiş ve kamuoyunun bu konuda bilinçlenmesine katkı sağlanmıştır (Aydın, 2010: 73).

Benzer şekilde, 2004 yılında Gazete Vatan’da yayımlanan bir haberde satanizm gençler üzerindeki olumsuz etkileriyle tartışılmış, bu tür gruplara yönelik toplumsal endişeler vurgulanmıştır (<https://www.gazetevatan.com/gundem/satanizm-sorun-olmaya-basladi-23029>, Erişim Tarihi 08.07.2025).

2005 yılında İçişleri Bakanı Abdülkadir Aksu, Diyanet verilerine dayanarak yaklaşık 344 kişinin din değiştirdiğini, ancak misyoner sayısının net olmadığını açıklamıştır (<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-aksu-344-kisi-din-degistirdi-misyoner-sayisi-belirsiz-38709393>, Erişim Tarihi 08.07.2025). Bu açıklama, devletin yeni dini hareketlere dair süreçleri takip ettiğini ve bu konunun kamuoyunda tartışıldığını göstermektedir.

2017 yılında Din İşleri Yüksek Kurulu, yoga uygulamalarının Hinduizm ve Budizm gibi dinlerin inançlarına dayandığını belirten ve Müslümanların yoga yapmasının dini açıdan uygun olmadığını ifade eden bir fetva yayımlamıştır (Din İşleri Yüksek Kurulu, 2017).

2019 yılında ise Türkiye’de eğitim ve kültürel tartışmalar yoga uygulamaları ekseninde yoğunlaşmıştır. Uluslararası Müslüman Alimler Dayanışma Derneği (UMAD), Medrese Alimleri Vakfı (MEDAV) ve Ehl-i Sünnet Alimler Birliği (ESAB) başkanlarının ortak açıklamasında okullarda yoga yapılmasına karşı çıkmıştır. Yogaya, Hinduizm ve Budizm ritüellerinden kaynaklanan bir pratik olduğu belirtilerek Müslüman çocukların bu uygulamalardan uzak tutulması gerektiği savunulmuştur (<https://www.hukukihaber.net/alimler-birliklerinden-okullarda-yoga-konusunda-ortak-basin-aciklamasi>, Erişim Tarihi 08.07.2025).

Benzer şekilde, Doğru Haber’de yayımlanan bir haberde Milli Eğitim Bakanlığı’nın okullarda yoga çalışmalarına yönelik tutumu eleştirilmiş, huzurun İslam’da olduğu vurgulanmıştır. Bu tartışma, laik eğitim ile dini kimlik arasındaki hassas dengelerin nasıl korunduğuna dair önemli bir örnek sunmaktadır (<https://dogruhaber.com.tr/mebe-tepkiler-suruyor-huzur-yogada-degil-islamda>, Erişim Tarihi 08.07.2025).

Ayrıca, Genç Gazete’deki bir haber, yoga uygulamalarının kökeni ve etkileri üzerinden bireysel boyutta İslam kimliği açısından değerlendirmeler yapmakta, Din İşleri Yüksek Kurulu’nun fetvasına atıfla, yoga yapmanın dini açıdan uygun olmadığı ifade edilmektedir (<http://gencgazete.net/musluman-yoga-yapsa-gunaha-girer-mi>, Erişim Tarihi 08.07.2025; Din İşleri Yüksek Kurulu, 2017).

Bu haber ve tartışmaların tümü, Türkiye’de yeni dini hareketler ve yabancı kökenli spiritüel pratiklere karşı toplumsal hassasiyetlerin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Türkiye’de dini hayatın önemli aktörlerinden biri olan Diyanet İşleri Başkanlığı, çeşitli yayın organlarıyla yeni dini hareketleri gündemine almakta, yayınlanan eserler ve Din İşleri Yüksek Kurulu yaptığı açıklamalarla bu hareketlere dikkat çekmektedir. Örneğin; Ahmet Güç’ün Satanizm adlı eserinde bu hareketin Türkiye’de yayılımı, özellikle gençler arasında psikolojik ve sosyolojik etkileri ele alınmıştır. Diyanet Aylık Dergisinin 367. sayısında ise Mahmut Kızılgeçit’in “Yeni Dini Hareketler ve Radikalizm” makalesinde modern ve seküler dünyada maneviyat arayışlarının yeni dini hareketler üzerinde nasıl şekillendiğini, bu hareketlerin riskleri ve çözüm önerileri ele alınmaktadır.

Yeni dini hareketlerin kamuoyundaki yansımaları ve dinî istismar boyutları, zaman zaman görsel medya içeriklerinde de ele alınmaktadır. Diyanet TV’de yayımlanan Din İstismarı adlı programın 8. bölümünde “Yeni Dini Hareketler” konulu bir yayın gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İftarı Beklerken (26.03.2024, bölüm 16), Medya ve Din (27.11.2020, bölüm 40) ve Farklı Bakış (05.12.2016, bölüm 15) gibi programlarda da yeni dini hareketleri ele alan bölümler yer almıştır. Bu programlar, medya aracılığıyla konunun farklı boyutlarına dair bilgi sunma çabalarının birer örneği olarak yer almışlardır (Diyanet TV).

Diyanet İşleri Başkanlığı, yeni dini hareketleri ele almak amacıyla çeşitli istişare toplantıları düzenlemektedir. Örneğin: “Güncel İnanç Problemleri” toplantısı; Ateizm, deizm, nihilizm ve agnostisizm gibi akımların dinler üzerindeki etkileri değerlendirilmiş ve bu akımların zamanla tüm dinleri hedef alan bir projeye dönüştüğü vurgulanmıştır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018).

SONUÇ

Batı’da ve Türkiye’de kült karşıtı tepkiler toplumlarındaki hukuki ve dini yapılarında farklılıklar temelinde şekillenmektedir. Batı toplumlarında, özellikle 1970’li yıllardan itibaren yeni dini hareketlere karşı daha birey temelli ve çoğulcu bir zemin üzerinde örgütlenen anti-kült hareketler gözlemlenmektedir. Bu ülkelerde eski kült üyeleri, ebeveynler, din adamları ve bazı uzmanlardan oluşan aktörlerce kurulan vakıf ve dernekler sayesinde bu tepkiler kurumsallaşmış, söylem ve eylemleriyle medya ve hukuk sistemini etkilemişlerdir. Beyin yıkama teorisi bu konuda dile getirilen söylemlerin önemli bir parçası hâline gelmiş ve bazı ülkelerde hukuki alandaki tartışmaları da şekillendirmiştir.

Türkiye'de anti kült hareketlerin batı benzeri bir toplumsal hareket olarak gelişmediği görülmektedir. Yeni dini hareketlere yönelik tepkiler, daha çok devlet destekli ve merkezi yapıların, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı gibi kurumların öncülüğünde yürütülmektedir. Bu çabalar Batı'daki gibi bağımsız sivil oluşumlara dayanmamaktadır. Türkiye'deki girişimlerin henüz kurumsal bir yapıya kavuşmadığı ve hukuki bir zemin kazanmadığı da dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aydın, M. (2010). Türkiye'ye yönelik Batı kökenli dini cereyanlar. Nüve Kültür Merkezi Yayınları, Konya.
- Barker, E. (1986). Religious movements: Cult and anticult since Jonestown. *Annual Review of Sociology*, 12, 329–346. <https://www.jstor.org/stable/2083206>
- Barker, E. (2011). The cult as a social problem. T. Hjelm (Ed.), *Religion and social problems* (198-212). Routledge.
- Baş, M. (2016). Dinlerde ve geleneksel Türk dini tarihinde dağlarla ilgili inanışlar üzerine bir inceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 924-930.
- Battal, E. (2016). İnanç uğruna ölme / öldürme: yeni dinî hareketler ve şiddet. *İnsan Ve Toplum*, 6(1), 7-22. <https://doi.org/10.12658/human.society.6.11.M0143>
- Bodur, H. E. (2018). Dini organizasyon tipleri ve yeni dini hareketler. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(6), 69-78.
- Demirci, A. S. (2019). *Yeni dini hareketler ve Opus Dei*. Eftalya Kitap.
- Din İşleri Yüksek Kurulu. (2017, 12 Temmuz). Yoga yapmanın hükmü nedir. *Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu*. <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/34/yoga-yapmanin-hukmu-nedir>
- Diyanet İşleri Başkanlığı. (2018). Güncel dinî meseleler istişare toplantısı [PDF Rapor]. *Diyanet Yayınları*. https://yayin.diyanet.gov.tr/File/Download?id=3995&path=3995_1.pdf
- Diyanet TV. (t.y.). *Diyanet TV Resmi Web Sitesi*. Erişim adresi: <https://diyanet.tv/arama.asp?Lang=tr&textfield=yeni%20dini%20hareketler&x=0&y=0>
- Doğru Haber. (2012, 21 Ocak). Meb'e Tepkiler Sürüyor Huzur `Yoga`da Değil İslam`da. *Doğru Haber*. <https://dogruhaber.com.tr/mebe-tepkiler-suruyor-huzur-yogada-degil-islamda>
- Encyclopædia Britannica. (t.y.). *Brainwashing*. Encyclopædia Britannica. Erişim tarihi: 4 Temmuz 2025, <https://www.britannica.com/topic/brainwashing>
- Eşmeli, İ. (2022). Yeni dini hareketlerin hedef kitlesi: Gençlik. O. Aydın vd. (Ed.), *21. yüzyılda gençlik ve inanç eğilimleri* (Cilt 1, ss. 439–461). İlahiyat Yayınları.
- Eşmeli, İsmet - Topal, Sena Sultan. Yeni dini hareketler ve kurtuluş öğretisi. *Universal Journal of Theology* 7/2 (Aralık 2022), 91-107. <https://doi.org/10.56108/ujte.1201063>.
- Genç Gazete. (2024, 15 Ağustos). Yoga yapmanın hükmü nedir. *Genç Gazete*. <http://gencgazete.net/musulman-yoga-yapsa-gunaha-girer-mi>
- Hexham, I. & Poewe, K. (1987). *Understanding Cults and New Religious*. W. B. Eerdmans Publishing Company.
- Hassan, S. (1990). *Combatting cult mind control*. Park Street Press. Rochester.

- Hukuki Haber. (2019, 14 Şubat). Alimler Birliklerinden ‘Okullarda Yoga’ konusunda ortak basın açıklaması. *Hukuki Haber*. <https://www.hukukihaber.net/alimler-birliklerinden-okullarda-yoga-konusunda-ortak-basin-aciklamasi>
- Hürriyet. (2003, 11 Şubat). Satanistlere ömür boyu ceza. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/satanistlere-omur-boyu-ceza-38474032>
- Hürriyet. (2005, 21 Mart). Bakan Aksu: 344 kişi din değiştirdi, misyoner sayısı belirsiz. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bakan-aksu-344-kisi-din-degistirdi-misyoner-sayisi-belirsiz-38709393>
- Introvigne, M. (t.y.). “Brainwashing”: *Career of a Myth in the United States and Europe*. CESNUR. Erişim tarihi: 8 Temmuz 2025, <https://www.cesnur.org/conferences/BrainWash.htm>
- Kılıç, A. F. (2007). Din sosyolojisinde dini grup tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 5 (13), 37-58.
- Kirman, M. A. (2003). Yeni dini hareketleri tanımlama problemi ve tipolojik yaklaşımlar. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 3(1), 27-43.
- Kirman, M. A. (2004). “Beyin Yıkama Teorileri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45(1), 7-32. https://doi.org/10.1501/Ilhfak_0000000167.
- Kirman, M. A. (2022). *Yeni dini hareketler sosyolojisi* (2. basım). Nobel Akademik Yayıncılık. Ankara.
- Köse, A. (2017). *Milenyum tarikatları Batıda yeni akımlar* (5. Baskı). Timaş Yayınları. İstanbul.
- Kutlutürk, C. (2023). Türkiye’de faaliyet yürüten yeni dini hareketlere ilişkin genel bir değerlendirme. İ. Aycan, E. Gözeler & N. Yazar (Ed.), *Türkiye’de dini hayat* (415-432). Ankara Üniversitesi Yayınları.
- Melton, J. G. (t.y.). *Brainwashing and the cults: The rise and fall of a theory*. CESNUR. Erişim tarihi: 8 Temmuz 2025, <https://www.cesnur.org/testi/melton.htm>
- Melton, J. G. (1992). *Encyclopedic handbook of cults in America* (Rev. & Updated ed.). Garland Publishing.
- Özkan, A. R. (2010). Türkiye’de yeni dini hareketlerle ilgili çalışmalar. *Türkiye’de Dinler Tarihi (Dünü, Bugünü ve Geleceği): 04–06 Aralık 2009 sempozyum bildirileri* (ss. 416–429).
- Richardson, J. T., & Introvigne, M. (2001). “Brainwashing” theories in European parliamentary and administrative reports on “cults” and “sects.” *Journal for the Scientific Study of Religion*, 40(2), 143–168. <https://www.jstor.org/stable/1387941>
- Robbins, T., & Anthony, D. (1982). Deprogramming, brainwashing and the medicalization of deviant religious groups. *Social Problems*, 29(3), 283–297. <https://www.jstor.org/stable/800160>
- Shterin, M. S., & Richardson, J. T. (2000). Effects of the Western anti-cult movement on development of laws concerning religion in post-communist Russia. *Journal of Church and State*, 42(2), 247–271. <https://www.jstor.org/stable/23921284>
- Turan, S. (2014). Yeni dini hareketler ve hedef gençlik. B. Şişman & M. Düzenli (Eds.), *Gençlik ve kültürel mirasımız: Uluslararası kongre bildirileri* (16–18 Mayıs 2014, ss. 867–878). Ondokuz Mayıs Üniversitesi.
- Uluç, Ö. (2013). *Yeni dini hareketler*. Yarın yayınları. İstanbul.
- Uzun, S. N. (2016). *Yeni dini hareketlerin üye kazanma yöntemleri* (Yüksek lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/>
- Vatan Gazetesi. (2004, 23 Şubat). Satanizm sorun olmaya başladı. *Gazete Vatan*. <https://www.gazetevatan.com/gundem/satanizm-sorun-olmaya-basladi-23029>

Yeşiltepe, S. (2018). Yeni dini hareketler üzerine sosyolojik bir değerlendirme. *USE Uluslararası Sosyoloji ve Ekonomi Dergisi*, (1), 60-75.

Yıldız Altın, K. (2019). Kült ve kültür arasında: Yeni bir kült tanımlamasına doğru. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 12(28), 1052-1068. <https://doi.org/10.12981/mahder.630667>

Young, E. A. (2012). The use of the “brainwashing” theory by the anti-cult movement in the United States of America, pre-1996. *Zeitschrift für junge Religionswissenschaft*, 7. <https://doi.org/10.4000/zjr.387>